

*М.Г. Дмитренко, канд. екон. наук, проф.,
В.Г. Костогриз, Черкаський банківський інститут
Української академії банківської справи НБУ*

ОЩАДНО-КРЕДИТНА СИСТЕМА В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ ВЛАСНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Постановка проблеми. Сьогодні не лише науковці та економісти, а й практики розуміють, що українська економіка відчуває гострий дефіцит інвестиційних ресурсів. Причому ця проблема з'явилася не в останні місяці. Так, за роки незалежності в Україну надійшло іноземних інвестицій у 10 разів менше, ніж у Польщу. Ситуація з внутрішніми інвестиціями так само складна.

І це за умови, коли загальновідомо, що без спрямування значних інвестиційних ресурсів на структурну перебудову економіки Україна не матиме ефективних темпів ринкового трансформування. Більше того, позитивні в цілому кількісні показники економіки не супроводжуються істотними якісними зрушеннями. Вихід з кризи перехідного етапу, стабілізація національної валюти та відновлення добробуту населення не стали чинниками перебудови економіки з моделі екстенсивного використання наявних потужностей експортоорієнтованих галузей та галузей зі швидким циклом обертання.

Підтвердженням екстенсивного характеру розвитку економіки є також тенденції, що спостерігаються у міжгалузевому русі фінансових потоків на стадії перерозподілу тимчасово вільних коштів. В Україні з 118,5 млрд. грн. кредитів, наданих банками за 8 місяців 2005 р. в економіку, 87 % спрямовано на поточну діяльність. І лідерами серед видів економічної діяльності за обсягами отриманих коштів є оптова та роздрібна торгівля (їх питома вага в загальному обсязі наданих кредитів складає більше третини).

З огляду на вищезазначене першочерговим завданням економіки нашої країни є створення сприятливих умов та перехід від наздоганяючого розвитку до інноваційно-структурного типу економічного зростання. Розгляд даної проблеми є **метою даної статті**.

Виклад основного матеріалу. Звичайно, перехід до інноваційно-структурного типу економічного зростання вимагає переосмислення змісту інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні, джерел її формування, принципової зміни галузевої структури інвестицій тощо. Практика показала, що в Україні іноземні інвестиції в умовах перехідної економіки не стали найважливішим джерелом економічного зростання. Більше того, практика також підтвердила, що організаційно-економічні механізми сучасної системи

інвестування, які діють в Україні, не можуть навіть залучити до інвестування ті кошти, які є в країні. Їх значна частина використовується на поточне споживання, перебуває у заощадженнях, у сфері фінансового обігу, у торгівлі, або взагалі за межами країни.

Життям не заперечується необхідність міжнародних потоків капіталу. Але історичний досвід і сьогодення переконують у тому, що Україні, яка оновлюється, треба виробляти і мати власну інвестиційно-інноваційну політику, реалізація якої базуватися б, передусім, на власних джерелах інвестування. І домінанта цієї політики – створення і запровадження ощадно-кредитної системи, яка зможе і повинна взяти на себе переважну частину фінансового забезпечення структурної перебудови економіки. У ФРН, наприклад, більше 60 % загальних інвестиційних ресурсів, що живлять економіку, становлять заощадження населення.

Звичайно, все це вимагає посилення ролі і внутрішньої функції держави, бо, за світовим досвідом, внутрішня функція будь-якої держави є основною, зовнішня – додаткове джерело ресурсів. В державі слід налагоджувати чітке управління грошовими потоками. І розпочинати це треба з напрацювання теорії і практики управління цими потоками.

Думка про те, що Україна не володіє необхідними власними накопиченнями, які можна використовувати для забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності, є помилковою. Громадяни України можуть стабільно спрямовувати значні інвестиційні ресурси на структурну перебудову економіки своєї держави.

За належністю до інституціональних секторів економіки виділяють заощадження: нефінансових корпорацій, фінансових корпорацій, держави (державних установ), домашніх господарств, некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства. Враховуючи, що в ринковій економіці переважає приватна власність, а отже, власниками фірм є фізичні особи – суб'єкти домашніх господарств, то головна увага заощаджень зосереджена саме на фізичних особах. І хоча їх заощадження поділяються на грошові, натурально-речові і фінансові активи, в сукупному доході фізичних осіб все-таки основну роль відіграють грошові доходи, які у замкнутій економіці – єдине джерело надходження коштів на грошовий ринок. Саме за його рахунок інші інституціональні одиниці можуть збільшити свої інвестиції.

З урахуванням цих положень доцільно розглянути динаміку змін у структурі грошових ресурсів України за останні 8 років (табл. 1).

**Динаміка коштів фізичних осіб та їх заощаджень
за 1998-2005 рр. в Україні**

Роки	Грошова маса МЗ, млрд. грн.	Кошти фізичних осіб		у т.ч. заощадження		
		млрд. грн.	% до МЗ	млрд. грн.	% до МЗ	% до коштів фізичних осіб
1998	15,7	10,7	68,1	3,1	19,7	28,9
1999	22,0	13,9	63,2	4,3	19,5	30,9
2000	32,0	19,4	61,0	6,7	20,9	34,5
2001	45,5	30,6	67,0	11,3	24,8	36,9
2002	64,5	45,5	70,5	19,3	29,9	42,4
2003	95,0	65,5	68,9	32,4	35,0	49,4
2004	125,8	83,9	66,7	41,6	33,0	49,5
8 міс. 2005 р.	164,7	113,4	68,8	59,6	36,2	52,5

Проведені дослідження дозволяють констатувати не тільки наявність концентрації грошових ресурсів у фізичних осіб, а й низький рівень їх використання в офіційних сферах економіки. В Україні частка коштів фізичних осіб у структурі грошової маси залишається стабільною і надто високою – понад дві третіх. З 2002 р. ця частка навіть зростає. В той же час, населенню не запропонована ідеологія, яка б прискорювала залучення цих коштів на вклади. Більше того, динаміка граничних схильностей до споживання та заощадження засвідчує, що якщо у 2000 р. гранична схильність до заощаджень складала 0,16, то у 2003 р. вона складає -0,06, у 2004 р. – -0,02 [3]. Нині частка заощаджень фізичних осіб у грошовій масі становить лише третину.

Дослідження у цьому напрямку показують, що в цілому на появу і стабільний приріст заощаджень населення негативно впливають такі фактори:

- недовіра до банківської системи, яка поки що сформована у людей за наслідками руйнації радянської банківської системи з усіма негативними наслідками цього процесу;
- недорозвиненість фондового ринку. В Україні у вільному обігу перебувають акції на суму, яка не перевищує 26 млрд. грн., що складає лише 11 % ВВП [2];
- політична нестабільність. Дія фактора проявляється у ризиках, пов'язаних з правонаступництвом влади;
- негативні очікування. У першу чергу, це стосується інфляції. Негативні очікування навіть породжують нестабільність, тому що в Україні не запроваджено інфляційного таргетування. З огляду на це населення витрачає свої заощадження, у кращому випадку, на купівлю товарів тривалого користування, а найчастіше вкладає їх у дорогоцінні метали.

У зв'язку із зменшенням в останній період схильності населення до заощаджень, заслуговує на увагу порівняльний аналіз наявності гривневої готівки поза банками в загальних обсягах грошових ресурсів в Україні (табл. 2).

Аналіз показав, що лише з 2000 р. в Україні готівка поза банками в загальних обсягах грошових ресурсів зросла у 4,2 раза і її питома вага у грошовій масі (МЗ) залишається великою і сталою – в межах 33-37 %.

Висновки, які можна зробити із порівняльних аналізів, є наступними:

- нині переважна частка грошових ресурсів, або 113,4 млрд. грн. (68,8 % грошової маси), зосереджена у фізичних осіб;
- із коштів, які сконцентровані у фізичних осіб, лише 59,6 млрд. грн. (третина грошової маси) перебуває у заощадженнях;
- питома вага гривневої готівки, яка залишається у населення і перебуває поза банками, є великою і складає 53,8 млрд. грн.;
- частина доходів населення, а це стосується доходів частини фізичних осіб, які неофіційно зайняті у торгівлі і сфері послуг, а також в інших видах “тіньової економіки, перебуває поза статистичним обліком і є недекларованою;
- як стверджують експерти, на руках у людей іще “крутиться” в межах 10-15 млрд. дол., або у гривневому еквіваленті – 50-75 млрд. грн.

Таблиця 2

Динаміка змін готівкової маси у грошових ресурсах України за 1998-2005 рр.

Роки	Грошова маса МЗ, млрд. грн.	Готівка поза банками М0, млрд. грн.	Питома вага у грошовій масі МЗ, %
1998	15,7	7,1	45,2
1999	22,0	9,5	43,2
2000	32,0	12,7	39,7
2001	45,5	19,4	42,6
2002	64,5	24,4	37,8
2003	95,0	33,1	35,1
2004	125,8	42,3	33,6
8 міс. 2005 р.	164,7	53,8	32,7

Таким чином, Україна володіє власними коштами, які за умови здійснення державою комплексу правових і економічних заходів можуть забезпечувати структурну перебудову економіки. Якщо в Україні погасити всю заборгованість по зарплаті та підвищити її, то внутрішній ресурсний резерв країни стане набагато більшим.

Головне зараз – аби держава переосмислила свою роль і внутрішню функцію щодо здійснення інвестиційно-інноваційної політики та в найближчий

час виробила і задекларувала основні засади ощадно-кредитної системи, яка б увібрала вітчизняні та зарубіжні наукові напрацювання і практику, а також зобов'язання держави щодо утворення даної системи.

Зміст цих основних засад повинен містити розуміння того, що створення і запровадження ощадно-кредитної системи має загальнодержавну, фінансову, економічну і соціальну сутність, адже за рахунок реалізації цієї системи держава змогла б:

- одержувати неемісійні кредитні ресурси для їх направлення на виконання першочергових проектів структурної перебудови економіки;
- повернути в офіційну економіку кошти (понад 50 млрд. грн.), які перебувають поза банками, адже за переконанням зарубіжних і вітчизняних науковців аналіз динаміки готівкової маси дає досить повну інформацію про розмір тіньового сектора економіки;
- вирівняти (за рахунок створення додаткових робочих місць) дещо деформовану практику щодо соціальних виплат працездатному населенню, коли питома вага соціальних виплат в його доходах є більшою, ніж доходи від заробітної плати;
- покращити соціальний захист населення, адже за умови режиму суворої економії багато людей періодично відкладають гроші на вирішення великих і малих проблем (за останні 3 роки приріст заощаджень населення складає 12-9 млрд. грн. в рік).

Звичайно, висновок про необхідність створення та запровадження цілісної ощадно-кредитної системи вимагає напрацювання конкретних механізмів її реалізації. Причому механізми повинні бути такими, які б у поєднанні з комплексом регуляторних факторів забезпечували формування ресурсів і джерел інвестування.

Закономірним є питання щодо інституцій, які в міру запровадження ощадно-кредитної системи розширюватимуть і вдосконалюватимуть посередництво на ринку послуг. Тим більше, що в Україні відбувається реформування фінансового сектора економіки відповідно до Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг".

Виходячи з міжнародного досвіду, який свідчить про те, що економічне зростання і забезпечення ефективних умов для розвитку економіки, покращення соціального захисту та добробуту можливі лише за умов ефективного розвитку банківської системи як одного з головних елементів ринкової економіки, в найближчий час в Україні в системі установ фінансового ринку банки і надалі виконуватимуть роль "основних носіїв і організаторів грошово-кредитних відносин" [1]. Цьому значною мірою повинна сприяти розробка Національним банком України нової Комплексної програми розвитку банківської системи України на найближчі 5 років, реалізація якої стимулюватиме розвиток економіки, викликатиме довіру населення та буде конкурентоспроможною на зовнішніх ринках.

Правда, стимулювання інвестиційної спрямованості в діяльності банків, особливо щодо збільшення довгострокового кредитування економіки, можливе за умови запровадження системи заходів щодо нарощування збереження коштів, особливо фізичних осіб, на довгострокових вкладах (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка коштів, залучених в Україні за термінами вкладів впродовж 1998-2005 рр. (на кінець періоду), млн. грн.

Період	Залучено коштів					В т.ч. фізичних осіб				
	Всього	у нац. валюті		в інозем. валюті		Всього	у нац. валюті		в інозем. валюті	
		строкові	з них довго-строкові	строкові	з них довго-строкові		строкові	з них довго-строкові	строкові	з них довго-строкові
1998 р.	8278	1843	280	1451	255	3119	1243	–	1012	
1999 р.	12156	2273	339	2293	334	4319	1423	–	1608	–
2000 р.	18738	3537	585	3824	560	6780	2222	494	2439	445
2001 р.	25674	6999	2090	5228	1461	11338	4458	1554	3717	1098
2002 р.	37715	11756	5396	8046	3755	19302	8076	4085	6226	3083
2003 р.	61617	21811	11814	14301	8013	32396	13655	7448	11549	6212
2004 р.	82959	26994	17123	22528	14400	41611	16115	11302	17584	11061
8 міс. 2005 р.	110527	38048	24962	29261	19209	59585	23614	16849	22070	14997

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що в Україні із залучених коштів у національній грошовій одиниці лише 36 % є довгостроковими вкладками. Щодо коштів, залучених у фізичних осіб, то тут 49 % коштів є довгостроковими вкладками. Причому тенденції щодо нарощування довгострокових коштів не є такими, які б давали ресурсну можливість перевести сучасну систему інвестування на інвестиційно-інноваційну діяльність нового типу.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, концепція основних засад і механізмів організації та впровадження цілісної ощадно-кредитної системи може містити:

а) *в ощадній справі:*

- прийняття Верховною Радою України Закону України “Про ощадну справу”, що дозволило б забезпечити правову основу організації та впровадження ощадної справи;
- створення економічних передумов та напрацювання механізмів щодо нарощування залучення довгострокових коштів фізичних осіб та інших довгострокових ресурсів;
- напрацювання і запровадження спеціальних програм уряду України, які б забезпечували концентрацію кредитних ресурсів і визначали пріоритетні галузі економіки, в котрі, як “локомотиви” національної економіки, першочергово направлялися б заощадження;

- досягнення стійкої довіри населення до банківської системи шляхом напрацювання системи гарантування вкладів фізичних осіб, зокрема створення системи депозитного страхування, яка б забезпечувала захист вкладників на випадок банкрутства банків, а також дійової правової системи розгляду та задоволення через суд скарг вкладників;
- активне застосування зарубіжного досвіду організації заощаджень населення, особливо щодо організації та застосування накопичувальних інвестиційних схем, в тому числі пенсійних рахунків, рахунків на оплату навчання, рахунків на придбання житла тощо;
- підвищення ролі банків у здійсненні договірних операцій, зокрема в управлінні пайовими фондами;
- напрацювання Державної програми, яка б увібрала правові, організаційні та економічні аспекти запровадження в Україні Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП);
- запровадження для забезпечення технологічного розвитку банківських операцій таких новітніх технологій, як інтернет-банкінг та теле-банкінг;
- запобігання використанню банківської системи для здійснення протиправних та сумнівних операцій, включаючи відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом;

б) у кредитних відносинах:

- прийняття Верховною Радою України Закону України “Про банківське кредитування” з урахуванням об’єктивних законів функціонування кредиту, принципів та умов організації кредитування, де було б визначено відповідальність як банку, так і позичальників, а також внесення змін до законів України, які б забезпечували поглиблення правового врегулювання кредитних відносин;
- перегляд кредитного портфеля банків України щодо зменшення спрямування грошових коштів у плінну діяльність та ліквідації дисбалансу між різними видами економічної діяльності позичальників (співвідношення між частками кредитів, направлених у торговельні операції та у промисловість, будівництво, транспорт, зв’язок тощо);
- напрацювання системи економічних нормативів (зменшення норм резервування на інвестиційні кредити, зниження податкового тиску тощо) щодо стимулювання діяльності фінансових установ, насамперед банків, щодо довгострокового кредитування пріоритетних галузей, новостворених підприємств; розширення сфери застосування іпотеки шляхом вдосконалення законодавчої та нормативної бази для реалізації механізму даного виду кредитування і ефективного функціонування первинного і вторинного ринків іпотечного фінансування;
- активне використання лізингової схеми кредитування, зокрема для підтримки підприємств сільського господарства та сфери послуг;
- спрямування процентної політики на подальше зниження рівня процентних ставок банків, що забезпечить підвищення їх доступності для більшої кількості суб’єктів господарювання;

- врегулювання на законодавчому рівні захисту прав кредиторів, особливо щодо забезпечення на законодавчому рівні реальної можливості звернення кредитором стягнення і реалізації заставленого майна, створення умов для скорочення процедур розгляду справ, пов'язаних із зверненням стягнення на предмети застави;
- поглиблення системи розкриття інформації про добросовісне виконання позичальниками зобов'язань перед банками. Звичайно, загальне окреслення основних засад і механізмів не вичерпує їх подальшого напрацювання та поглиблення.

Головне, щоб ми якнайшвидше уяснили: в ринкових умовах змінюється роль грошей в обороті інвестицій. І Україні поглибити роль грошей в цьому обороті зможе цілісна, масштабна і вигідна для держави та громадян ощадно-кредитна система – домінанта власної інвестиційно-інноваційної політики.

Список літератури

1. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграф-книга, 2000.
2. Економіка України. – К.: Преса України, № 6(523) червень 2005, 75-76 с.
3. Україна у цифрах у 2003 році: Короткий статистичний довідник. – К., Консультант, 2004. – 327 с.

Отримано 04.11.2005

Дмитренко, М.Г. Ощадно-кредитна система в контексті формування в Україні власної інвестиційно-інноваційної політики [Текст] / М.Г. Дмитренко, В.Г. Костогриз // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2006. - Т. 16. - С. 143 – 151.